

Treball comunitari i moviments socials; una relació necessària i poc existent

Community work and social movements: a necessary but not quite existing relation

Judit Font Redolad¹

Resum

La relació entre treball comunitari i moviments socials, si bé hauria de ser de col·laboració necessària, és actualment poc existent, sobretot per absència d'un dels dos elements, el treball comunitari. Per contra, el ressorgiment de moviments socials en la defensa de drets en retrocés vinculats a la protecció social comparteix espai d'acció amb els objectius fonamentals del treball social i posa al descobert les mancances de la política social actual. En aquest context, la manca d'aliances amb els moviments socials i la desconexió amb els processos de reivindicació pot decantar l'ambivalència del treball social cap al costat de la funció de reproducció i control social. Per aquest motiu, es proposa l'aposta per un treball comunitari *situat* i *posicionat* cap a la generació de noves aliances amb actors socials que també treballen en altres entorns socials fora de les institucions.

Paraules clau: Treball comunitari, moviments socials, Estat del Benestar, drets socials.

Per citar l'article: FONT REDOLAD, Judit. Treball comunitari i moviments socials; una relació necessària i poc existent. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2014, n. 203, pàgines 36-49. ISSN 0212-7210.

¹ Sociòloga. Màster en Joventut i Societat. Professora associada del Grau en Treball Social (Universitat de Girona). judit.font@udg.edu

Abstract

The relation between Community Work and social movements, although it should be of necessary collaboration, is at present only little existing, above all due to the absence of one of the two elements, community work. On the contrary, the revival of the social movements rooted in the defence of the rights in process of deterioration linked to social protection, share space of action with the fundamental targets of Social Work and expose the shortcomings of the contemporary social politics. In this context, the lack of alliances with the social movements and the disconnection to reclaiming processes, might push the ambivalent stance in Social Work towards serving the functions of social reproduction and control. Hence a placed and committed Community Work is suggested with the aim of generating new alliances with social agents outside the institutions.

Key words: Community work, social movements, welfare state, social rights.

El treball comunitari com a tipologia d'intervenció del treball social probablement troba la seva raó de ser i els seus principals aprenentatges precisament en els moviments socials i en els processos d'organització col·lectiva dels grups i poblacions per a la transformació social de contextos de desigualtat.

Aquest és o hauria de ser el primer punt d'una relació necessària entre el treball comunitari i els moviments socials, tot i que no sempre existeix. De fet, preguntar-se actualment per aquesta relació dona indicis de la distància entre dos mons; el que s'associa a l'acció professional i el que protagonitza l'organització ciutadana. Aquesta discontinuïtat, molt probablement, no és per llunyania dels elements, sinó que, en el context actual, és, en bona mesura, per absència d'un d'aquests: el treball comunitari. En paral·lel, emergeixen moviments socials que responen a les necessitats i demandes derivades de l'actual preca-

rització, vulneració i retirada dels drets socials.

La intervenció social sempre ha estat travessada per l'*ambivalència constitutiva* entre l'acció transformadora i crítica i l'acció reproductiva i de control social. Aquesta ambivalència és *constitutiva* i *constituent* en el treball social en tant que arrela en el mateix context de sorgiment i s'ha perpetuat com un malestar fonamental: promoure la transformació, reparar les fractures socials però sense alterar de fons la lògica que les genera, sense alterar l'ordre, sense posseir els instruments ni les claus de canvi, de manera que alguns abordatges de la intervenció social han oscil·lat entre la in-

■ **La intervenció social sempre ha estat travessada per l'*ambivalència constitutiva* entre l'acció transformadora i crítica i l'acció reproductiva i de control social.**

serció i el control social, sotmesos a límits politicoinstitucionals (Álvarez-Uría, 1995). De fet, ha estat una tasca sovint relacionada amb la governabilitat de la pobresa, de l'anomia i de la desviació.

L'acció assistencial i individual, basada únicament en la transferència de rendes, ha possibilitat certa redistribució de la riquesa i contenció del conflicte en el marc dels estats del benestar fonamentats en la centralitat del treball (Bauman, 2003; Castel, 1994), sense que el treball comunitari hagués tingut una presència real en els models d'intervenció. No obstant, en l'actual context de desmantellament i transformació de l'Estat del Benestar Protector² i la disminució de recursos econòmics redistributius, entre d'altres, es redirigeix la mirada cap a l'acció comunitària, cap a les seves possibilitats o les oportunitats perdudes.

La importància del context de sorgiment

El treball comunitari és patrimoni de les poblacions organitzades, i presenta objectius i metodologies que, per coincidència ontològica, han estat adoptats i sistematitzats pel treball social pel que fa a la garantia de drets socials i la millora de les condicions de vida dels col·lectius en situació de desigualtat.

De fet, la possible relació del treball comunitari amb els moviments socials es troba precisament en la seva pròpia gènesi com a metodologia d'intervenció basa-

da en l'organització col·lectiva. Tal com assenyala Álvarez-Uría (2014), els antecedents del treball comunitari es troben en moviments socials que plantejaven propostes de transformació social a finals del segle XIX: els moviments obrers, la lluita pels drets de les dones, etc., que donaven resposta a la *qüestió social*, és a dir, la contradicció i fractura social que generen les desigualtats en el capitalisme davant els postulats ideals heretats de la Revolució Francesa i del pensament socialista utòpic d'igualtat (Castel, 1994).

De fet, davant el pauperisme descrit per Engels a Anglaterra van sorgir les propostes de formes solidàries de producció i de vida, i amb aquestes la idea que els problemes socials eren generats per les estructures i condicionants socials i no depenien de factors individuals o psicològics. Precisament, davant la ideologia burgesa, ancorada en la propietat privada, i que enarborava la família com a institució on descansa la provisió de necessitats socials basant-se en l'explotació de la dona, van emergir sobretot en el món anglosaxó propostes d'economia cooperativa, de vida comunitària, basades en el suport mutu i les relacions de solidaritat. Experiències que encara avui són referencials per a moviments socials contemporanis que proposen altres models econòmics postcapitalistes.³

La consideració que les situacions socials tenen causes estructurals tenia com a conseqüència la idea que el treball s'havia de dirigir a conèixer i intervenir sobre aquestes condicions socials. En aquest sen-

² Aquest concepte el prenem de José Adelantado (2013), més endavant es recupera i desenvolupa el concepte i les seves implicacions en l'anàlisi de les transformacions actuals dels estats del benestar.

³ Per exemple els moviments i projectes vinculats a l'economia social i solidària.

tit, el treball del canvi social s'havia de basar en el coneixement científic de les condicions estructurals que generen els problemes socials. Treballadores socials com Jane Addams van substituir el *case work* pel *social work*, convençudes que “l'objectiu no era moralitzar els pobres sinó la recerca d'alternatives a la societat capitalista” (Alvarez-Uría, 2014: 99):

“Frente a las visitas domiciliarias, frente a la diferenciación entre buenos y malos pobres, frente al tratamiento adaptado a partir de los estudios de casos mediante actos de caridad y limosnas, Toynbee Hall i Hull House⁴ marcaron un camino diferente, una camino de prevención de la pobreza, no de reparación, pues fueron la prueba que el objetivo no era tanto cambiar a los pobres, cuanto cambiar sus condiciones de vida, y por tanto aspirar a crear sólidas bases de una sociedad diferente?” (Alvarez-Uría, 2014: 98)

És així com es produeix la consolidació i sistematització teòrica de l'organització comunitària com a mètode d'intervenció social durant els anys 30 als EUA.

A l'Estat espanyol i a Catalunya aquesta metodologia d'intervenció arriba a finals dels anys seixanta, de la mà d'especialistes com Marco Marchioni o de la influència de Paulo Freire i la *pedagogia crítica*, en un context en el qual el sistema de serveis socials segueix vinculat a l'església, malgrat que està arrelat als territoris.

Als anys vuitanta, amb el desplegament del sistema de benestar públic i de serveis socials, s'expandeix i es consolida la figura del treball social i s'institucionalitza la seva

gestió i planificació, en un model caracteritzat per l'excessiva institucionalització i una estructura organitzativa burocratitzada que fomenta la gestió administrada dels problemes socials. Aquest model té com a resultat una comprensió del treball social que focalitza la responsabilitat dels problemes socials en els individus. Per exemple, amb el predomini del treball individual i familiar, deixant de banda el treball comunitari (Cortés, 2003).

No obstant, algunes de les situacions socials pròpies del context de sorgiment del treball comunitari, de finals del segle XIX i principis del XX, podrien presentar similituds amb el context actual, marcat per l'avançament del capitalisme financer, l'auge del neoliberalisme i el debilitament de l'Estat social com a garant de drets bàsics.

Les claus del treball comunitari

Abans d'entrar en el debat sobre la relació necessària que ha d'existir entre treball comunitari i les pràctiques organitzatives que emergeixen dels grups socials, ens interessa fer una revisió dels seus fonaments, principis orientadors i objectius, sense desenvolupar-ne les estratègies metodològiques.

Partint dels pressupòsits que consideren les causes estructurals i contextuals de les diferents situacions socials, el treball comunitari és el tipus d'intervenció que consisteix en l'“abordatge de situacions socials col·lectives mitjançant el desenvolupament de processos organitzatius, (...) que

⁴Toynbee Hall (1884) a Londres i Hull House (1889) a Chicago van ser assentaments socials claus per a la formació i institucionalització del treball social, que trencava amb l'assistencialisme caritatiu i religiós.

permetin generar nous subjectes socials, nous agents col·lectius i/o noves estructures de relació entre ells que permetin encarar la transformació de situacions socials col·lectives". (Barbero i Cortés, 2005: 18).

Presenta així importants singularitats de tall epistemològic i metodològic (a partir de Marchioni, 1988; i Barbero i Cortés, 2005):

- Parteix de la consideració del context de societat desigual i injusta i considera el motor ideològic com a mobilitzador d'accions.
- Té per objectiu no tant el canvi personal-individual, sinó sobretot el canvi dels contextos.
- Parteix del pressupòsit que la comunitat organitzada és el primer i principal dels recursos existents, un element que no és contradictori amb la reivindicació de drets socials.
- Promou relacions socials i entre grups per superar els efectes negatius de la desigualtat.
- Dóna el protagonisme de la transformació a les poblacions afectades.
- Parteix del principi bàsic de l'autodeterminació dels individus i les comunitats per decidir sobre el seu desenvolupament, des de la presa de consciència d'una situació fins a les estratègies per modificar-la.
- Treballa amb ritmes no predeterminats ni imposats sinó aquells que les capacitats d'autodeterminació i organització de les comunitats van definint.

Per tant, s'aborden situacions socials col·lectives mitjançant l'organització i l'acció associativa, com un procés de mobilització social en el qual uns actors socials prenen consciència de l'existència d'uns interessos comuns i s'organitzen amb la finalitat de constituir i sostenir una organització al voltant de l'elaboració i l'aplicació de projectes col·lectius (Barbero i Cortés, 2005).

El treball comunitari institucionalitzat

Pel que fa als serveis socials i les seves finalitats, objectius i principis rectors⁵ s'incorpora el treball comunitari com a abordatge necessari. Alhora, la territorialització dels serveis i la vocació de proximitat haurien de ser elements de possibilitat importants, però malgrat això l'organització del sistema està dissenyada i desplegada per treballar individualment.

Tanmateix, al llarg dels anys 2000 a Catalunya s'han produït alguns processos i projectes de desenvolupament comunitari amb suport institucional que podríem agrupar en tres grans àmbits, i en diferents territoris obeirien a aquesta voluntat o propòsit, amb més o menys èxit:

- a) Experiències participatives locals i localitzades, en el temps i l'espai: per exemple processos de caràcter ambiental (diagnòstics, agendes 21 locals), pressupostos participatius, etc.

⁵ Segons la Llei de Serveis Socials del 2007, a l'Article 5: Principis rectors del sistema públic dels serveis socials: "h) Prevenció i dimensió comunitària: Les polítiques de serveis socials han d'actuar sobre les causes dels problemes socials i han de prioritzar les accions preventives i l'enfocament comunitari de les intervencions socials."

- b) Processos de caràcter sectorial: en àmbits com l'educatiu, el sanitari, han desenvolupat experiències i projectes comunitaris als seus serveis i recursos; Plans Educatius d'Entorn, o els programes de salut comunitària.
- c) Plans de Desenvolupament Comunitari (PDC) en determinats barris i territoris: plans integrals en relació amb recursos locals com educació, salut, desenvolupament econòmic, l'urbanisme...

En l'actualitat, però, aquestes propostes, limitades i puntuals, o bé han finalitzat pel que fa al suport institucional com a projectes temporals, o bé estan esgotant els terminis pressupostaris o continuen treballant gràcies a les xarxes organitzatives consolidades.

Les claus del poc desplegament de projectes comunitaris o de la finalització i absència actual les trobem en els elements necessaris que assenyalen Llobet, Cortés, Alemany i Ainsa (2004) perquè es pugui desenvolupar treball comunitari des de l'àmbit institucional. En primer lloc, l'aposta política: encàrrec i/o suport institucional que compti amb el protagonisme ciutadà i reconeixement pressupostari. En segon lloc, l'adaptació d'aspectes organitzatius de l'Administració: amb òrgans participatius mixtos (administració/ciudadans) i treball transversal i interinstitucional. En tercer lloc, canvis interns en el marc organitzatiu dels serveis socials: respecte als temps del procés, reorganització de les tasques dels professionals en funció de l'organització comunitària, disponibilitat d'espais de reflexió i formació en metodologies participatives als professionals i ciutadans.

Precisament en la identificació d'aquests elements necessaris pel que fa a la posada en marxa de processos comunitaris des de l'àmbit institucional és on trobem els arguments que permeten explicar la petita i efímera presència del treball comunitari en la intervenció social, bàsicament pel que fa al suport polític i les dificultats del model organitzatiu.

L'incòmode espai del treball social en un context de canvis en l'Estat del Benestar

Un cop identificats els elements bàsics caracteritzadors del treball comunitari i al mateix temps les possibles raons de la seva limitada implantació des de les institucions, cal fer un exercici de situació en el context actual, tant pel que fa a aspectes de tall estructural, com pel que fa a els seus efectes en l'orientació de les polítiques públiques.

La crisi econòmica i financera dels països del sud d'Europa està conduint al desmantellament progressiu dels fràgils estats del benestar de l'entorn mediterrani. Aquestes transformacions, lluny de ser la reacció austera a una crisi econòmica, són l'evolució planificada cap a un canvi de model políticoeconòmic de programa neoliberal, que passa pel desmantellament de l'estat social, la flexibilització i desregulació del mercat de treball i la reformulació i retallada dels sistemes de protecció i seguretat social.

En bona mesura, un fet clau de l'escenari actual és l'increment de l'atur, cada cop més cronificat i de caràcter estructural, que situa i manté un gran nombre de població fora del mercat laboral i sense

L'aportació salarial com a element bàsic de subsistència econòmica i posicionament social. L'Estat del Benestar Protector havia funcionat pressuposant un model socioeconòmic de plena ocupació (masculina), atorgant la centralitat al treball i la condició assalariada en el sosteniment del model contributiu i redistributiu, i a un nivell simbòlic, pel que fa a la participació i reconeixement social. Mentre que el conjunt de transformacions actuals respon a la desaparició de la societat salarial que vaticinava Robert Castel (1997) on el treball era el factor d'inclusió social per excel·lència. La posició en relació amb el mercat laboral és el principal factor generador de vulnerabilitat, no només pel que fa a la situació de desocupació sinó també per la participació precària i insegura en el mercat de treball (Font i Langarita, 2014).

Aquestes transformacions generen, a més, noves formes d'explotació que ja no passen pel mercat de treball. De fet, en les actuals societats postindustrials on predomina el capital financer, que funcionen amb menys quantitat de treball, es produeix un procés que Harvey (2003) denomina *acumulació per desposseïció*. Així l'acumulació de riquesa ja no passa per l'explotació en el treball assalariat, sinó per la desposseïció efectiva de drets.⁶

Canvis quantitius i qualitius en les polítiques socials

Aquests canvis estructurals de caràcter objectivable comporten transformacions importants pel que fa a les polítiques so-

cial. En primer lloc, canvis de caràcter quantitatiu, pel que fa al nombre i recursos destinats a tals polítiques, és a dir; disminució progressiva de programes, accions i projectes, així com la reducció efectiva en els pressupostos públics destinats a la redistribució de la riquesa i la provisió de benestar.

En segon lloc, canvis qualitius pel que fa a l'orientació de les polítiques; a la concepció de les situacions que cal resoldre; als objectius, valors i discursos que justifiquen les solucions, i finalment, pel que fa als mitjans i instruments de gestió de la provisió de benestar (Adelantado, 2013).

Autors com Jose Adelantado (2013) identifiquen aquest procés com el pas de l'Estat del Benestar Protector a l'Estat del Benestar Inversor. L'Estat del Benestar Protector tenia vocació universalista i posava l'èmfasi en els drets, amb l'objectiu de la redistribució per aconseguir igualtat i on la política social tenia una funció compensatòria de les deficiències del mercat. En l'Estat del Benestar Inversor l'objectiu passa de la redistribució a la provisió d'*activació* i la *ocupabilitat*, és a dir, a la inversió en els ciutadans en recursos per activar les seves capacitats personals en la recerca de solucions individuals, i així es produeix un canvi de centralitat des dels drets cap a les responsabilitats.

Pel que fa a la gestió, es produeix un procés de desestatalització de la provisió del benestar que suposa un traspàs d'aquestes responsabilitats al mercat, la família i la comunitat. Aquesta privatització es dona

⁶ Com a conseqüència de la reducció de la política pública davant l'imperatiu pagament del deute públic i els rescats bancaris.

pel que fa a l'externalització de serveis, al tercer sector o en empreses del mercat privat amb afany de lucre, que troben en l'atenció social un nou espai de guany. Per una altra part, fundacions i obres socials pertanyents a entitats financeres esdevenen institucions clau en la provisió de benestar d'acord amb quantitat de recursos privats de què disposen. Aquest fet, en primer lloc, fa evident la immoralitat que el capital financer, responsable en bona mesura de l'empobriment i endeutament il·legítim de les classes treballadores, rescatat amb fons públics, és alhora el proveïdor de benestar de les poblacions a les quals vulnera. En segon lloc, aquesta centralitat de les entitats privades posa en dubte la política pública i per tant la idea de democràcia en la determinació de les accions a desenvolupar. En tercer lloc, aquesta privatització, ja sigui en mans d'entitats del mercat, com en la família o l'entorn, suposa el desistiment de l'Estat en les seves funcions i per tant el debilitament de la noció de dret social i un cert retorn a la beneficència.

En paral·lel a aquesta realitat, emergeixen discursos de l'exclusió d'influència també neoliberal, narratives de la pobresa que legitimen la dominació i normalitzen la desigualtat. Els nous discursos recuperen la tendència a criminalitzar la pobresa i invisibilitzen les contradiccions del sistema de distribució de riquesa (Wacquant, 2010). D'aquesta manera es dona una "transformació discursiva de les desigual-

tats socials en diferències individuals, fet que permet culpabilitzar la víctima i justificar tractaments individualitzants" (Adelantado, 2013: 149).

L'impacte d'aquests discursos es dona en les polítiques socials i les pràctiques professionals quotidianes, per exemple amb:

- 1) El pas de la lògica del dret a la lògica de l'*oportunitat* suposa responsabilitzar l'individu de l'aprofitament o no d'aquesta, i eximeix la responsabilitat pública de l'obligació de garantir el dret.
- 2) L'establiment de relació contractual en la provisió de prestacions, subsidis, rendes, transforma la lògica del dret en la lògica del "mereixement" (Serrano, 2012). La percepció d'una prestació es condiona al compliment de prescripcions que estableix la institució, fortament marcades per elements morals i de control social. Aquelles persones que no "compleixen" perden l'*oportunitat* i deixen de mereixen un dret social, redundant en la culpabilització i la responsabilització individual, alhora que infantilitza la relació usuari-professional.
- 3) Normalització progressiva de la pobresa en tant que algunes de les rendes de les prestacions públiques estan per sota del llindar de la pobresa.⁷ En paral·lel, la inserció laboral actual en molts casos es produeix

⁷ Segons l'Idescat, l'any 2013 a Catalunya el llindar de risc de pobresa per a un adult se situa en els 9.422,6 € anuals. L'ingrés dels 426 € mensuals que proporciona el Servicio Público de Empleo Estatal (SEPE) al cap de l'any suposa 5.112 €, molt per sota del llindar considerat. El 2013, 1.185.300 persones cobraven aquesta prestació a l'Estat espanyol, segons dades del SEPE.

en situacions de precarietat que no arriben ni al salari mínim interprofessional, situat en 645,30 € l'any 2014.

Aquest fet posa en crisi els models d'intervenció tradicional que situaven en la transferència de prestacions o en la inserció laboral les possibilitats d'inclusió social, quan no directament, posa en qüestió les possibilitats de supervivència de les poblacions.⁸

Aquesta realitat cada cop més extrema també està generant un important malestar en l'àmbit professional i en els diferents serveis i recursos de l'acció social pel que fa als límits i possibilitats de la política pública i l'acció professional.

Canvis socials i moviments socials

En aquest context, durant la primera dècada del segle XXI al mateix temps que es produeixen aquestes transformacions de fons pel que fa a les funcions públiques de l'Estat i els discursos respecte la política social, emergeixen nous moviments socials que posen en el centre la reivindicació i defensa dels drets socials vulnerats o en perill: moviments que al voltant de la condició "afectada" posen en relleu l'absència de política pública, i els efectes de la *desposseïció* (Harvey, 2003).

Aquest seria, per exemple, el cas de les Plataformes d'Afectats per la Hipoteca, que assenyalen les institucions bancàries com a responsables d'una estafa planificada en un context en el qual l'Estat desis-

teix, situa en el mercat privat i fa responsables als individus de la provisió del seu habitatge com a objecte de consum i no com a dret bàsic.

Aquesta mateixa lògica es produeix en altres moviments que reclamen la defensa de la sanitat i l'educació pública, assemblees de persones desocupades, grups de suport i de defensa dels drets de les persones immigrades, plataformes ciutadanes de tall veïnal territorial que denuncien l'empobriment de la població, etc. Tots situen la noció de dret al centre de les demandes, i per tant, mostrant en el seu revers, l'absència d'una funció pública que els garanteixi. Tots ells aspectes que apelen als àmbits propis del treball social.

Aquests moviments, salvant les particularitats de cadascun i sense entrar a fons en les seves característiques, comparteixen elements com el qüestionament del model capitalista i posen en dubte el model de provisió de drets i serveis que s'ha mostrat ineficaç. Apareixen com a formes col·lectives de resistència i suport mutu, i proposen altres formes d'autodeterminació i de presa de decisions davant el model representatiu, reivindicant noves sobirania, democràcia directa, etc.

No podem deixar de considerar que també existeixen posicionaments crítics de les propostes autoorganitzatives i que assenyalen els seus riscos pel que fa a la defensa de provisió pública de serveis. De fet, des d'aquesta perspectiva es considera que l'increment dels moviments i associacions que autoorganitzen i autoproveeixen necessitats

⁸ Aquesta realitat és abordada extensament en el Dossier del Tercer Sector núm. 22, de gener del 2013, en l'informe "Inclusió a través del Treball: un model en revisió" elaborat per la Taula d'Entitats del Tercer Sector de Catalunya.

col·lectives, pot estar en relació i ser funcional a la crisi de l'Estat del Benestar. En aquest sentit, certes propostes voluntaristes podrien servir de pretext per al desmantellament de serveis públics, amb conseqüències com la precarització de serveis i llocs de treball, desequilibris socials i territorials, pèrdua de la noció d'universalitat...

Però, més enllà d'aquest debat, aquests moviments aporten a les poblacions organitzades elements importants que són eines potents a recuperar des de la intervenció comunitària en el context actual d'individualització. Per exemple:

- Aproximació no individualitzant a les situacions socials.
- Dimensió i espai relacional.
- Participació de les poblacions en el seu procés de transformació i de l'entorn.
- Autodeterminació i presa de decisions, espais de sobirania.
- Suport mutu.
- L'exercici de conquerir i no ser subsidiari; empoderament.
- Identitat i identificació col·lectiva.
- Presa de consciència-politització; lectura del món en termes freirians.
- Canalització del malestar: organització i mobilització.
- Construcció d'interpretacions comunes i relat compartit.
- Esdevenir subjecte col·lectiu.
- Possibilitats de resistència i capacitat negociadora.

Tots aquests elements, propis d'aquests moviments i espais organitzats, entronquen amb aquells que l'acció comunitària comparteix, tant pel que fa als valors i utopies, els *objectius de procés* de la intervenció, així com l'aportació d'experiències significatives (Barbero i Cortés, 2005) a les poblacions.

Per un treball comunitari situat i posicionat

Al fil de les reflexions sobre la gènesi, els objectius i el context actual desenvolupades fins ara, es proposa un exercici reflexiu entorn la pràctica professional de la intervenció social pel que fa a la incorporació dels elements assenyalats i en relació amb 5 punts.

1. El context: el treball social ha d'estar *situat*. Ha de reconèixer el marc espai-temporal en què treballa, la dimensió de territori i de moment historicopolític, ha d'estar alerta als canvis i processos socials que impacten sobre les realitats socials així com sobre les polítiques, els discursos i les pràctiques.
2. La funció de la intervenció: i és aquí on trobem el debat constitutiu i constituent al voltant de l'ambivalència entre reproduir i transformar, entre canvi o control, que hem presentat al principi de l'article.
3. Les relacions. La relació (de poder) com a matèria primera de la intervenció social té molt a veure amb com es conceben les poblacions amb les quals es treballa i s'interactua; com a subjectes de dret? com a poblacions vulnerables o vulnerades? Es contribueix des de la pràctica a fomentar la lògica de l'*activació* i la *inversió* (Adelantado, 2013) partint de la perspectiva del dèficit, de la consideració de subjectes incomplets, mancats de capacitats, recursos, habilitats que hauran de trobar solucions individuals?
4. Metodologies i processos. Es treballa amb metodologies adaptades als

objectius, contextos, realitats i situacions socials? O bé es desenvolupem accions i programes a mida de les possibilitats i capacitats dels professionals de manera desconnectada a les necessitats col·lectives?

5. El contingut èticopolític: treball social *posicionat*. El treball social no és només una tasca essencialment ètica sinó que també ha de ser política; tal i com assenyalava Freire (1997) pel que fa al procés educatiu. En aquest sentit i de cara al treball social comunitari la qüestió seria “comprendre allò organitzatiu ens permet fer-nos preguntes fonamentals sobre qui i com guanya poder o força social a través de la nostra activitat” (Barbero i Cortés, 2005: 26).

Si no es problematitzen les contradiccions estructurals que generen la desigualtat i la pobresa, la intervenció social pot ser, en aquest context, una pràctica que contribueixi a produir una cultura de la culpabilització o la normalització (Font i Langarita, 2014).

Conflicte i treball social

Però la comprensió de l'acció comunitària en tant que acció política pot generar i genera conflicte pel fet que es contraposen interessos entre la defensa

dels grups més allunyats dels sistemes de decisió i distribució, i una pràctica professional institucionalitzada en el marc de la política social. En aquest sentit, Saul Alinsky (1976) ja considerava el conflicte com un element propi de la societat i, per tant, de les estratègies d'inclusió social. De fet, assenyalava que les pràctiques del treball social sovint obliden les relacions de força i els sistemes d'opressió i basen la seva acció en l'adaptació. Per això proposava la mobilització col·lectiva als barris per reivindicar i negociar solucions.

Recentment, alguns conflictes explícits com els fets de Ciutat Meridiana d'octubre de 2014⁹ i sense entrar en consideracions conjunturals del cas en concret, ens han d'alertar respecte la distància entre la institució i les necessitats de la població (en aquest cas afectada per nombrosos desnonaments) i la percepció dels serveis socials no com a aliat sinó com a amenaça/absència; significa que els serveis públics no són part de la solució sinó que són part del problema.

En aquest sentit els diferents àmbits del treball social són un espai de privilegi per observar, detectar i denunciar, de manera que la intervenció social cada cop més ha d'adoptar la reivindicació i la protesta com a proposta d'acció.

---

⁹ El 22 d'octubre de 2014, un grup de veïns i veïnes de Ciutat Meridiana van entrar a les dependències dels Serveis Socials de Ciutat Meridiana, Torre Baró i Vallbona i van causar desperfectes en el mobiliari de les oficines. El mateix matí els veïns havien aturat 3 desnonaments, una situació que es dona diàriament en aquest barri, un dels més empobrits de la ciutat de Barcelona. Per conèixer els fets ocorreguts es recomana l'article d'Antonio Alcántara:

<https://educaciotransformadora.wordpress.com/2014/10/26/als-pobres-incomodes-sels-criminalitza-serveis-socials-ciutat-meridiana/>

Conclusions

Aquestes constatacions porten a la necessitat de recuperar i comprendre el treball comunitari com a proposta que entronca amb l'activisme social i l'acció política pròpia dels moviments socials i amb els quals comparteix objectius i estratègies comuns. Cada cop més, l'acció individual de tall assistencial fa impossible la incidència en les estructures que generen les desigualtats, ben al contrari, l'acció assistencial manté i reproduceix la marginació. Només l'acció política, l'organització col·lectiva i l'aliança amb els moviments socials pot provocar canvis pel que fa a la transformació dels contextos de desigualtat així com de les pròpies pràctiques i discursos professionals individualitzants, que ara mateix són el company necessari del programa neoliberal.

■ Només l'acció política, l'organització col·lectiva i l'aliança amb els moviments socials pot provocar canvis pel que fa a la transformació dels contextos de desigualtat així com de les pròpies pràctiques i discursos professionals individualitzants, que ara mateix són el company necessari del programa neoliberal.

L'immobilisme, l'excessiva institucionalització, la burocratització dels processos, la tecnificació professional, suposa la normalització de la desigualtat i és una renúncia als objectius i principis propis del Treball Social. De nou l'ambivalència entre reproduir o transformar, i de fons la inevitable qüestió de classe on la indiferència i la neutralitat no hi tenen cabuda, ni la voluntat de servei n'és l'única opció. No és concebible, en el context actual, una intervenció social despolitzada, ja que sense mobilització no hi ha transformació social.

Algunes experiències organitzatives de treballadors de l'acció social ja vinculen la defensa dels drets laborals propis del sector social amb la resistència i denúncia front a les transformacions de les polítiques públiques, així com la lluita per la justícia i els drets socials.¹⁰

Per altra part, hi ha molt camí per recórrer en la proposta organitzativa comunitària, per exemple pel que fa a la gestió comunitària de recursos col·lectius; propostes que incideixen en un major control, democràcia, autodeterminació respecte la gestió d'allò públic i comú. O si més no, en la re-incorporació dels elements propis dels moviments socials en les pràctiques professionals quotidianes.

Els moviments socials actuals proposen alternatives i resistències en un moment de col·lapse del sistema de serveis socials, quan les prestacions redistributives són insuficients i el treball assalariat ja no

¹⁰ És el cas de les mareas taronges o d'organitzacions com Dasc-Defensem l'Acció Social i Comunitària (Barcelona), ASSACS (Girona), l'Associació de Treballadors de l'Acció Social (Barcelona), Assemblea de Treballadors de Serveis Socials de CGT (Barcelona)...

és la via per la inclusió social. Si bé cal considerar el perill que allò voluntariós/ caritatiu en la provisió de benestar suposi el trasllat de les funcions públiques a la comunitat i el desistiment de l'estat, l'adopció dels llenguatges, reivindicacions i missatges dels moviments socials¹¹ són una obligació eticoprofessional d'un treball

comunitari *situat i posicionat*. Que trenqui amb les lògiques i discursos de la política social actual i treballi cap a la creació d'aliances, diàleg i organització col·lectiva amb les poblacions desposseïdes, des d'una certa desinstitucionalització i a partir d'un posicionament crític en la defensa d'allò públic i de la noció de dret.

---

¹¹ En aquest sentit, és significativa la campanya de la Plataforma 9 Barris Cabrejada de Barcelona, del desembre de 2014, amb el lema "No és pobresa, és injustícia". Aquesta plataforma, formada per més de 100 entitats del territori, ha desenvolupat una diagnosi de la pobresa als barris i reclama una intervenció pública i els recursos necessaris que restaurin els drets socials de la població.

Bibliografia

- ALINSKY, S. *Manuel de l'animateur social. Une action directe non violente*. París: Editorial du Seuil, 1976. ISBN 2-02-004973-2.
- ALVAREZ-URÍA, F. “En torno a la crisis de los modelos de intervención social”, en VV.AA. *Desigualdad y pobreza hoy*. Madrid: Talasa, 1995. ISBN: 9788488119285.
- ÁLVAREZ-URÍA, F. i PARRA, P. “The bitter Cry: materiales para una genealogía de la identidad profesional de las pioneras del Trabajo Social en Inglaterra y los Estados Unidos”, en *Cuadernos de Trabajo Social*, vol. 27-1 (2014). Pàg. 95-104. ISSN: 0214-0314.
- ADELANTADO, J. “L'Estat del Benestar: Retallades i canvi de paradigma? El cas espanyol (1995-2012)”, en VV.AA. *Cap a on anam? Els ciutadans de les Illes Balears*. Fundació Gedesco, 2013. <https://www.yumpu.com/es/document/view/33506052/monografia-estat-del-benestar-fundacia-gadeso/35>.
- BARBERO, M. i CORTÉS, F. *Trabajo Comunitario, organización y desarrollo social*. Madrid: Alianza Editorial, 2005. ISBN: 8420647268.
- BAUMAN, Z. *Trabajo, consumismo y nuevos pobres*. Barcelona: Gedisa, 2003. ISBN: 8474327504.
- CASTEL, R. *Las metamorfosis de la cuestión social. Una crónica del salariado*. Buenos Aires: Paidós, 1997. ISBN: 9501254577.
- CORTÉS, F. “Una aproximació als plans comunitaris: una manera d'organitzar la comunitat per promoure processos de desenvolupament social”, en *Revista de Treball Social*, núm. 172 (2003). Col·legi Oficial de Diplomats en Treball Social i Assistents socials de Catalunya. ISSN: 0212-7210
- FONT, J. i LANGARITA, J. A. “Nuevas retóricas de la exclusión y su implicación en la intervención social”. I *Congreso Internacional de Facultades y Escuelas de Trabajo Social. El Trabajo Social ante el reto de la crisis y la educación superior*. Múrcia: Universidad de Murcia, 2014. Sense dades.
- FREIRE, P. *A la sombra de este árbol*. Barcelona: El Roure, 1997. ISBN: 9788479760137.
- HARVEY, D. *El nuevo imperialismo*. Madrid: Akal, 2003. ISBN: 9788446020660.
- LLOBET, M.; CORTÉS, F.; ALEMANY, R. i AINSA, C. “Investigación en Trabajo Social Comunitario: la construcción de prácticas participativas”, en *Revista de Servicios Sociales y Política Social*, núm. 66. Madrid: Consejo General de Colegios Oficiales de Diplomados en Trabajo Social, 2004. ISSN: 1134-0991.
- MARCHIONI, M. *Planificación social y organización de la comunidad. Alternativas avanzadas a la crisis*. Madrid: Editorial Popular, 1988. ISBN: 8486524350.
- SERRANO, A. et al. “Ingenierías de la subjetividad: el caso de la orientación para el empleo”, en *Reis*, núm. 138 (abril-juny 2012). Pàg. 41-62. ISSN: 0210-5233.
- WACQUANT, L. *Castigar a los pobres. El gobierno neoliberal de la inseguridad social*. Barcelona: Gedisa, 2010. ISBN: 9788497841559.